

בא

בזה). ולדוגמא, דער רמב"ם זאגט:
 „מצוה ראשונה¹ ממצות עשה לידע²

מקשה מהמצות שבפרשתנו ושהיא לפני³). ובצפצפי להוריות שם: ועי' בספרי פ' שלח דר"ל במה שנצטווה אדה"ר. ולהעיר מרמב"ם רפ"ט מהל' מלכים על ששה דברים נצטווה אדה"ר על ע"ז כו' ובמצרים נצטווה עמרם במצות יתירות עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו. ואינו מפרט מצות קדוה.

(7) ובזהר (ח"ג רנו, ב) פקודא קדמאא אנכי. ובזח"ב (רע"מ — כה, א) ולקחתם... וידעתם כי אני ה' אליכם וגו' פקודא דא קדמאא דכל פקודין ראשיתא קדמאא דכל פקודין למנדע ל' להקביה בכללא. ושם ע"ב: רוא דפקודא קדמאא למנדע ל' בכללא בגין דכתיב אנכי כו'. וראה תקו"ז ת"ל (עד, ב).

— וראה. הרע"א מהימנא סהמ"צ (להר"ר מרגלית) בריש הוצאתו דס' הזהר (ירושלים תש"ד י"ד) ע"י"ש. וראה בארוכה לקמן ע' 116.

(8) כיה לשון הרמב"ם במנין המצות בריש ספר היד⁴ (משא"כ בשאר המצות שלא פ"י, המצוה השני"י וכו' — ובפשוטות כי אז ה' צ"ל כו עד סופן). ולכאורה כוונתו להדגיש לא רק המנין — שהיא מצוה הא', אלא גם חשיבותה (ומרמז כוה ע"ד לשונו בריש ספר היד כדלקמן). ועד"ז כתב בריש מצות לית דמנין המצות שלו. וראה שיחת י"ג ניסן תשמ"ה.

(9) וכי"כ בריש ספר היד, לידע שיש שם מצוי ראשון. ובסהמ"צ לפנינו מ"ע א' — בהאמנת... שנאמין כו', אבל בהוצאת קאפח, גם שם: בידעת... שנדע כו' (וראה גם בהנסמן בהוצאת העליר שם). וראה לקו"ש ח"א ע' 339 בהערה. ואכ"מ.

(*) ראה רמב"ם ס' המדע (ירושלים תשכ"ד) שגם בכמה דפוסים וכת"י מתחיל. מצוה ראשונה, אף שלפניו נסמן. א' (כמו לפני שאר המצות). ככדפוסים שלפניו. אלא שברמב"ם דפוס רומא ר"מ (ועוד דפוסים שהובאו שם) ליחא הסיקון. א' לפני. ושם הובאו נוסחאות שבמצוה הא' הוא כאשר המצות שמתחיל: א' לידע — וליתא. מצוה ראשונה ממצות עשה (ועד"ז הם השינויים ברמב"ם בריש מל"ח שבמנין המצות).

א. די מצוה „לקדש חדשים ולחשב שנים וחדשים בב"ד בלבד" לערנט מען אפ פון פסוק². „החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה".

זאגט רש"י בפירושו במק"א (לפני זה)³ — בנוגע צו דער מצוה — אז „לא ה' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשון נה" שנצטוו בה ישראל" (און ער איז מסביר „מה טעם פתח בבראשית").

אבער די מוני המצות, הרמב"ם וכו"ב, רעכענענדיק דעם מנין המצות כסדרן, איז די מצוה פון קידוש החודש ביי זיי ניט די „מצוה ראשונה" (ובדוקא

(1) לשון הרמב"ם במנין המצות בריש ספר היד מ"ע קנ"ג. ועד"ז בסהמ"צ לפנינו מ"ע הנ"ל. לקדש חדשים (ס"א ולחשוב חדשים) ושנים וזו היא מצות קידוש החודש כו'. וכיה בהוצאת הרב העליר דספהמ"צ (וכגירסת ס"א). אבל בהוצאת קאפח: שצוני יתעלה בחשבון חדשים ושנים וזו היא כו'. ובחינוך ריש מצוה ד. לקדש חדשים ולעבר שנים ולקבוע מועדי השנה ע"פ אותו קידוש. וראה לקמן בפנים ס"ה ואילך.

(2) פרשתנו יב, ב.

(3) בראשית א. א. וראה תנחומא באבער בראשית יא. יליש עה"פ החודש (רמז קפז). גירסת מדרש לקח טוב ר"פ בראשית.

(4) ראה גם פרש"י פרשתנו יב, א. מצוה ראשונה.

במדרשים הנ"ל ליתא. שהיא מצוה ראשונה כו', אבל משמע שזוהי כוונת מדרשים הנ"ל, ורש"י הוסיפה, מפרטה לתוספת ביאור.

(5) משא"כ מילה וגדה"י. . שלא היו ציווין אלא ליחיד אינו נחשבות מכלל מצוותי כל זמן שלא נצטוו בו כל ישראל כו' (רא"ם בפרש"י בראשית שם).

(6) להעיר מהוריות ח, יב: איזו היא מצוה שהיא נאמרה בתחלה הוי אומר זו עבודת כוכבים (ומקשה והאמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה ואינו

מצוה האט אין זיך א תוכן עיקרי ויסודי פון כללות התורה והמצוות.

ויש לומר אז דאס איז בכמה ענינים: (א) די מצוה ווייזט דעם אופן פון נתינת התורה: (ב) זי ברענגט ארויס דעם כח התורה והמצוות: (ג) אין איר זאגט זיך ארויס די מטרה ותכלית פון מצוות התורה, כדלקמן.

ב. דער אבן עזרא בפרשתנו¹ שטעלט זיך אויף דעם וואס „משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה ויש לתמוה מזה תימא גדולה איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרה בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים“, און דער אבן עזרא איז מסביר, אז „וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור“².

דאס הייסט, אז פון דער מצוה קדוש החודש איז דא אן אות, א הוכחה ברורה וגלויה, אז תורה בפירושה ניתנה³, אז תורה שבע"פ, וואס די חכמים בכל הדורות האבן מגלה געווען, איז איין זאך מיט תורה שבכתב.

ובפרט אז דער קיום פון גאָר א סך מצות התורה וועלכע זיינען פאָרבונדן

מכראשית הרי בסדר „תורה“ (— הוראה, מצוות) היא (כנ"ל) „מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל“ (ראה לעיל הערה 5).

(18) יב, ב בפי האריך. וראה גם בפי הקצר.

(19) והאריך בזה בהקדמתו לפי עה"ת ב.הדרב"ב, ומסיים „וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבע"פ, שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא. כי אין הפרש בין שתי התורות, ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות כר", ועד"ז הוא בס' העבור שלו בסוד העבור.

(20) ראה רמב"ם בריש הקדמתו לספר היד.

שיש שם אלוה שנאמר¹⁰ אנכי ה' אלקיך.

און דער טעם דערפון איז פאָר-שטאַנדיק בפשטות, ווייל די ידיעה וקיום פון כל המצות איז שייך גאָר נאָכדעם¹¹ ווי ס'איז דאָ די ידיעה¹² „שיש שם אלוה“¹³, ובלשונו בריש ההלכות¹⁴ אז דאָס איז „יסוד היסודות ועמוד החכמות“.

ובפרש"י מיינט ער בפשטות ראשונה — צו ווערן געשריבן בתורה¹⁵,

וויבאלד אָבער, אז אַלע ענינים שבתורה זיינען בדיוק, י"ל, אז כאָטש בשייכות צום אדם (גברא) איז „מצוה ראשונה . . לידע שיש שם אלוה“ — ובלשון רז"ל¹⁶ אז פריער דאָרף זיין „יקבל עליו עול מלכות שמים“¹⁷ און ערשט דערנאָך „יקבל עליו עול מצות“ —

אָבער ווי דער ענין איז מצד תורה (ומצד — חפצא), איז די „מצוה ראשונה“ (וואָס מיט איר האָט לכאורה גע-דאָרפט זיין „להתחיל את התורה“¹⁸) — „החודש הזה לכם“, ווייל די

(10) יתרו כ, ב.

(10*) להעיר מתניא קו"א ד"ה הנה (קסב, א) „מצות האהבה . . הנמנית ראשונה בתרי"ג מצות כמ"ש הרמב"ם ז"ל שהיא מיסודי התורה כו"י“.

(11) ולהעיר שזהו גם דיבור הראשון דעשרת הדברות — מצוה ראשונה שבזמן מ"ת. וראה פירוש המשניות להרמב"ם ספ"ז דחולין.

(12) ראה ספה"מ להצ"צ מצות האמנת אלקות בתחלתה.

(13) ריש הלכות יסוה"ת.

(14) ולהעיר שלדעת הזהר (רע"מ) ח"ב (שבעה"ז 7) „ידיעתם כי אני ה' (שבר"פ וארא) . . פקודא דא קדמאה“.

(15) ברכות רפ"ב בנוגע לקיש. וראה עד"ז מכילתא יתרו (כ, ג) — בשייכות לעשה"ד.

(16) ולהעיר מספר המצות להרמב"ם מ"ע ב. וגם להמסקנא שהתחלת התורה היא

ועפ"י הנ"ל איז דאס מובן: בראשית ברא אלקים איז רש"י מפרש²⁴: „בשביל התורה שנק' ראשית דרכו ובשביל ישראל שנק' ראשית תבואתו; און וויבאלד אז די גאנצע בריאה איז בשביל התורה ובשביל ישראל, איז פארשטאנ-דיק, אז ווען ב"ד פסק'נט ע"פ תורה אז דער חודש איז מעובר, פועל'ט דאס אזוי אין מציאות העולם. ווארום די גאנצע בריאה איז באשאפן געווארן צוליב תורה וישראל.

ד. דאס איז אבער ניט מספיק. ווארום דער ענין אז בשעת ב"ד איז מעבר דעם חודש „בתול" חורין איז ניט אין דער מצוה עצמה, אפילו ניט אין דער לבנה, נאר א תוצאה וואס ווערט אין א זייטיגער זאך לגמרי!

פון דעם לשון מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל איז משמע, אז דער ענין פון ראשונה איז פארבונדן מיט דער מצוה. ומזה — אז תוכן ומטרת המצוה קומט אין דעם בהדגשה.

ה. ויש לומר הביאור בזה²⁵:

עיקר ענינן פון מצות התורה איז צו אויפטאן קדושה אין וועלט. און דאס איז די נקודה פון אלע מצות התורה: מען נעמט א חפצא פון עולם און מען מאכט דערפון א חפצא של מצוה, ביז אז דאס ווערט אז ענין פון קדושה²⁶.

און דאס איז אויך דער תוכן פון קדוש החודש — דער אויפטו וואס ב"ד איז מקדש²⁷ א (חפצא) יום מסוים אלס ראש

מיט די זמני השנה — איז פארבונדן דוקא מיט די קביעות החדשים וכו' ווי די חכמים האבן קובע געווען בתושבע"פ²⁸.

ג. עדיז ברענגט ארויס די מצוה פון קדוש החודש אז תורה איז א בעה"ב אויף וועלט — און ווי דער מאמר רז"ל²⁹ הידוע אויפן פסוק³⁰, „אקרא לאלקים עליון לא-ל גומר עלי" — „בת שלש שנים ויום אחד ונמלכין ב"ד לעוברו הבתולין חורין ואם לאו אין הבתולין חורין".

און דערפאר איז מצות קדוש החודש די „מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל" (ביו אז „לא ה" צריך להתחיל . . אלא כו', כנ"ל) — ווייל פון איר „נעמט מען" דעם יסוד אין נתינת התורה — די אמונה איז דעם אמת פון תורה שבע"פ. און אויך — איז דעם תוקף התורה ומצות בכלל, דעם כח צו משנה זיין די טבע ומציאות העולם.

עפ"י יומתק נאך אז ענין: כאטש ס'ווערט מפורש געזאגט אז דער טעם וואס „פתח בבראשית" איז ווייל „כח מעשיו הגיד לעמו כו'" (ווי רש"י פירט דארט אויס) — וויבאלד אבער אז די התחלה פון „בראשית ברא" איז במקום פון דער התחלה (וואס עס האט גע" דארפט זיין) — „החודש הזה לכם" („לא ה" צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם"), איז מסתבר זאגן, אז אויך להמסקנא האבן זיי א שייכות זע"ז.

(21) ראה בארוכה אברבנאל כאן ד"ה והלימוד הג' ואילך. וראה צ"ח בפתיחה למס' ברכות בסופה בפי' הסימן „זמן נקט".

(22) ירושלמי כתובות פ"א ה"ב. ושי"נ. והובא להלכה בש"ך (שו"ע אדה"ז) י"ד סקפ"ט סק"ג (ספכ"ג).

(23) תהלים נז, ג.

(24) עה"פ שם בדי"ה ה'.

(25) ע"ד החסידות ראה לקו"ש חט"ז ס"ע 481 אילך. חכ"א ע' 65 ואילך. ועוד.

(26) וראה בארוכה לקו"ש חט"ז ע' 212 ואילך. ובכ"מ.

(27) ראה שמור' עה"פ כאן (פס"ז, כד).

פועל'ן אין א חפצא אז זי זאל ווערן א חפצא של מצוה, ונקודה זו איז בגלוי בא דער מצוה פון קדוש החודש כנ"ל,

נאך (בפנימיות הענינים אין דאס) ראשונה אויך בענינה ומדריגתה: כאטש דער גדר פון עולם איז ביידע זאכן, סיי זמן און סיי מקום³⁴, און זמן איז פארבונדן מיט מקום³⁵, איז אבער בסדר הקדימה קומט זמן פאר מקום³⁶. ווארום יעדע התהוות, כולל אויך התהוות פון מקום, איז א שינוי (בהווה) לגבי (עבר) קודם ההתהוות³⁷, קומט אויס אז קודם יעדער התהוות (אויך פאר דער התהוות פון מקום) איז שוין געווען די מציאות פון א זאך וואס ווערט דער נאך נשתנה — וואס דאס איז (תוכן ענין ה)זמן.

ד.ה. די ערשטע מציאות פון עולם (וואס פון דער מציאות פאנגען זיך אן אלע נמצאים) איז זמן.

און ווי ס'איז אויך פארשטאנדיק בפשטות לגבי האדם, אז פריער קומט בא אים אן דער זמן, דער יום מסוים, און לאחז זיינען שייך זיינע פעולות בהיום ובחפצי העולם ביום זה.

און דערפאר איז קדוש החודש מצוה ראשונה, ווייל פריער פועל'ט ביז די קדושה אין זמן, וואס דאס איז די התחלת המציאות, און לאחז קומט מעשה האדם, וועלכע ער פועל'ט אין חפצי העולם, וואס זיינען אן ענין של מקום.

34) שער היחוד והאמונה פ"ז (פב, א).

35) לקראת ברכה צח, א.

36) בהבא לקמן ראה גם לקושי ח"ב ע' 333. וש"נ.

37) ראה גם המשך תעריב ח"א ע' שלט: דכל מה שנתהווה ה"ז בכח"י זמן דלכך זאת שנתהווה מן העדר להורי הרי ה"ז זמן שלא היו ונתהוו ונתחדשו.

חודש ניט א יום המעשה²⁷ (וקרבן מיוחד²⁸ וכו') — ביז אז, והי' מידי חודש בחדשו (ווי) ומידי שבת בשבתו יבוא גר²⁹.

ובלשון הרמב"ם³⁰, שיקדשוהו בית דין ויקבעו אותו היום ראש חודש הוא שיהי' ראש חודש³¹, שאין הראי' קובעת אלא בי"ד שאמרו מקודש הם שקוב' עין³¹.

(און דאס איז אויך פארבונדן מיט קדושת המועדות, ווייל, יסוד מצות קדוש החודש כדי שיעשו ישראל מועדי השנה במועדם³², און דעריבער זאגט מען ביו"ט, מקדש ישראל והזמנים³³ ווייל, ישראל דקדשינהו לזמנים³³).

ויש לומר אז דערפאר איז דאס מצוה ראשונה — נוסף ע"ז וואס די נקודה כללית פון אלע מצות התורה איז צו

27) יחזקאל מו, א.

28) ראה פרש"י חגיגה י, ב ד"ה וקדש חדש — למוספין (ובא בידך עם, מנה ימים) וקדש עצרת, ובפרש"י, בקרבנות³¹, ובלבוש ארץ (ריס תיו) יום שיש בו קדושה הוא יותר משאר ימי החול כיון שמביאין בו קרבנות מוספין כמו ביו"ט.

29) ישע"י סו, כג. וגם עתה עדין (וחי' ע, ב. ובכ"ח — כנסמן במ"מ לוהר — גיצוי זוהר ועוד). וראה שו"ת הרמ"ע מפאנו (ס"ע עט. הובא להלכה במגיא ארץ סתיין סק"ב): וכשם שאין תחנה ברגלים כך אין תחנה בריח... הנהיגין להתענות ערב ריח ג"כ מרבית בכבוד הלילה ויום המחרת, שהרי הקישו הנביאים ריח לשבת בכמה מעלות טובות גבי שער החצר הפנימית ויבא כל בשר להשתחוות, והתורה הקשתהו למועדי השמחה לתקוע בחצוצרות על הקרבן וכו' ותנן ריח כר ראש בי"ד אומר מקודש... קבעו לו חתימה שוה לרגלים כר.

30) קדוה"ח פ"א ה"ה.

31) שם פ"ב סה"ח.

32) חינוך שבהערה 1. וראה רמב"ם שם פ"א

ה"ז ספ"ב. ועוד.

33) ברכות מט, א.

ז. וועט מען דאס פארשטיין בהקדים וואס דער רמב"ם ווען ער רעכנט די מצוה אין מנין המצות זאגט ער דעם לשון, כנ"ל, לקדש חדשים ולחשב שנים וחדשים. אבער אין די הלכות גופא זאגט ער בתחלת הל' קדוש החדש: מ"ע אחת והיא לחשב ולידע ולקבוע באי זה"י יום תחלת כל חדש מחדשי השנה" און ער"ז בפנים ההלכות" מצות עשה מן התורה על בית דין שיחשבו וידעו אם יראה הירח או לא יראה, און זאגט ניט אז דער תוכן פון דער מצוה איז, לקדש החדש.

דער טעם בפשטות דערפון איז, ווייל אויך דאס וואס מ'איז קובע חדשים ומעברים שנים ע"פ החשבון איז נכלל (לויטן רמב"ם) אין דער מצוה פון קדוש החדש (ניט נאר די קביעות וקדוש ע"פ הראי' בזמן שיש סנהדרין), וכנ"ל.

מען דארף אבער הסברה: פארוואס זאגט ער כלו"ד דעם ענין אין דער מצות עשה (לחשב ולידע ולקבוע באי זה יום תחלת כל חדש), און איז ניט כולל אין דער מצוה אויך דעם ענין פון קדוש החדש, וואס מ'איז (קובע ו) מקדש ע"פ הראי'?

ח. ויש לומר הביאור בזה:

די גאנצע בריאה איז דאך בשביל התורה ובשביל ישראל, וואס דאס מיינט — בכל עניני הבראה, שמים וארץ וכל צבאיהם, און ניט נאר די התהוות זייערע בכלל — נאר דאס איז א שטענדיקע זאך.

און די עבודה פון א אידן באשטייט אין דעם וואס ער דארף בריינגען בפועל

43 כ"ה בדפוסים שלפנינו, וכן במנין המצות על סדר הלכות' בריש ספר היד (אבל בס' המדע — ירושלים, תשכ"ד — שם, באיה' בתיבה אחת).

ו. דאס איז אבער לכאורה ניט מספיק:

(א) קדוש יום ר"ח וואס בי"ד אומרים מקדוש איז (אפילו בזמן שהיו מקדשים ע"פ הראי') ניט אלעמאל, ווארום, אין מקדשין אלא חודש שנראה בזמנא — ווען ר"ח איז ביום ל', און, אין מקדשין אלא על הראי'.

(ב) אין דער מצוה פון, החדש הזה לכם" איז נכלל (לדעת הרמב"ם) אויך, ולחשב שנים וחדשים בב"ד, און אויף דעם זאגט מען דעם לשון עבור שנים, ניט, קדוש שנים.

(ג) לויטן רמב"ם, אז, הלכה למשה מסיני הוא שבזמן שיש סנהדרין קובעין על פי הראי' ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על פי החשבון הזה שאנו מחשבין בו היום ואין נזקקין לראי', איז לפי"ז לכאורה אויך די קביעות ע"פ החשבון נכלל אין דער מצוה פון קדוש החדש, און דעמאלט איז מען ניט מקדש, כנ"ל, ווארום, אין מקדשין אלא על הראי'.

38 רמב"ם שם פ"ב הי"ח וכדעת ראב"צ סנהדרין י"ד, ב (וש"נ).

39 רמב"ם שם פ"ח הי"ח. וראה מניח מצוה ד בתחלתה ד"ה והנה מצוה זו, דענין זה הוא לכו"ע — כי מה שמצוה לקדש, על הראי', הוא ענין בפ"ע מזה שהבי' אין מקדשים (אומרים מקדוש) אלא חודש שנראה בזמנו.

40 וכמ"ש במנין המצות שלו (נסמן בהערה 1). משא"כ לדעת הרמב"ן (בהשגותיו שם שורש א) שעיקור שנים הוא מצוה בפ"ע ולמדין משמור את חודש האביב (כדעת הבה"ג. וכ"ה לדעת הסמ"ג מ"ע מו, מז) — הובא בחינוך שם. וראה בארוכה ביאור הרי"ם פערלא לשהמ"צ לרס"ג מ"ע נו בתחלתה. וראה שם ד"ה ולכן (רלו, א"ב) שתמה בזה שלא הזכיר הרמב"ם בהל' קדוה"ה העשה בעיבור שנים.

41 הל' קדוה"ה פ"ה, ה"ב.

42 וראה גם מ"ש כשהמ"צ שבהערה 1.

זיין) אין דער גאנצער בריאה⁴⁸ ובכל פרטי — וואס דאס ווערט עיין וואס יעדע זאך אין דער בריאה, העלפט ארויס און איז מוסיף א אידן בעבודתו⁴⁹, און דאס טיילט זיך אין כמה דרגות⁵⁰: מכשירי מצוה, מכשיר למכשיר וכיו"ב,

עדיין (און נאכמער⁵¹) איז בנוגע לזמן, אז די השלמת מטרת הבריאה פון די חדשי השנה איז ניט בלויז בזה וואס מ'איז קובע און מקדש דעם ר"ח אדער מועדי השנה⁵², ד.ה. ימים מסויימים

און מגלה זיין דעם, בשביל התורה .. ובשביל ישראל אין דער בריאה. און ווען א איד איז מקיים א מצוה מיט א חפץ שבעולם, ווערט עיין אויסגעפירט דער, בשביל, די מטרת הבריאה פון דער באשטימטער זאך⁵³ (אז זי איז בשביל התורה ובשביל ישראל) ובמילא ווערט דאס א חפץ של מצוה וכו'.

ולדוגמא: ווען א איד מאכט פון עור הבהמה קלף פאר ס"ת תפילין ומזוזות, ווערט דורכדעם דורכגעפירט מטרת (בריא) עור הבהמה, עס ווערט פון דעם קלף א חפץ דתורה ובגלוי.

וויבאלד אז אויך זמן איז א נברא⁵⁴, איז מובן, אז אזוי איז אויך בנוגע מציאות הזמן, אז ער איז, בשביל התורה .. ובשביל ישראל. און דאס איז דער תוכן פון מצות קדוש החודש: דורך דעם וואס אידן זיינען מקדש חדשים — ר"ח ומועדים — זיינען זיי מגלה ווי די אמיתית מציאות פון זמן איז בשביל התורה ובשביל ישראל. און ווי דוד המלך איז מפרש⁵⁵, עשה ר"ח (איז דאס) למועדים.

וכשם ווי דאס איז בנוגע לכל עניני הבריאה, אז די כוונה איז ניט בלויז אין א חפץ מסויים אז אין אים זאל זיך דורכפירן מטרת בריאתו, נאר די כוונה איז אז דאס זאל אויפטאן (אדער — מוסיף

48) להעיר מפסד הרמב"ם (הל' תשובה פ"ג הי"ד) ד.צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כר עשה מצוה אחת כר הכריע כר ואת כל העולם כולו.

49) וראה בארוכה בהקדמת הרמב"ם לפיה"מ (ד"ה אחר כן ראה להסתפק) שמבאר בארוכה איך שכל הנמצאים שתחת גלגל הירח נמצאו בשביל האדם לבדו, וממשיך לבאר, שכל מין המדובר גופא נברא בשביל החכם השלם שיוכל לעסוק בחכמה האלקית ובמעשה הטוב. עיי"ש בפרטיות החילוקים באופן השמוש בכל דבר בשביל החכם (בפרט, והאדם בכלל).

50) ראה שבת (קל, א): כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל (לאימל של מילה — פרשי שם).

51) שמצ"ע (בריאיתו באופן) שהוא המשך אחד, ועד שנכמה עניני תורה הוא נקודה אחת (ראה צפצ"נ מהד"ת כח, ב, מד, ב. שו"ת צפצ"נ (דווינסק) ח"ב סליב. מפענע צפונות פ"ג). ועפ"ז יומתק הא דהתורה לא תהי' מוחלפת⁵⁶ (ראה רמב"ם רפ"ט מהל' יסוה"ת. הל' מלכים פ"א סה"ג. פיה"מ סנה הקדמה לפ' חלק היסוד התשיעי).

52) מועדי ה' צריכין קידוש ב"ד (ב"ב סכא, א. נדרים עח, ריש ע"ב). וראה רשב"ם ב"ב. שהיו מקדשים את החודש ע"פ הראי' ומתוך כך מתקדש מועד בזמנו כר אבל המועדים עצמן לא היו מקדשים כ"א החדשים .. וזהו תיקון המועדות וקדושתן (וראה רשב"ם שם ד"ה שבת בראשית). ועדיין מובן בפי הראשון ור"ן נדרים שם. אבל ברש"י בשם הר"ח (הובא בשטמ"ק ב"ב שם) שצפצ"נ מינה שהמועדים צריכין קידוש בית דין לקבעם ולומר המועד ביום זה המקדש. וראה לשון

45) ראה לקושי ח"ט ע' 193 ואילך — דוגמא (ונפק"מ) בהלכה.

46) כתורת הה"מ — הובא בסידור שער הק"ש (עז, סע"ד ואילך). וראה לקושי ח"ט ס"ע 59 ואילך. ושי"ן.

47) תהלים קד, יט. וראה שמור עה"ס כאן (פס"ז, כב) בסופו: לכך ברא הלבנה בשביל מועדות שהיו ישראל כר .. עמד דוד ופירש כר. וראה ב"ר רפ"ן.

דאס איז דאך בנוגע דעם גאנצן המשך פון מהלך הלבנה פון דעם גאנצן חודש — איז א טייל פון דער מצות עשה גופא. די מ"ע איז ניט נאר דער מקדש זיין דעם טאג פון ר"ח, נאר דער יחשבו וידעו⁵⁶,

אז אין דעם גאנצן המשך הומן גופא שטייט בגלוי דער בשביל התורה. . ובשביל ישראל⁵⁷.

ט. ויש לומר אז (אויך) מטעם זה איז מצות קדוש החודש, מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל:

דער בשביל התורה ובשביל ישראל איז עניני הבריאה בכלל איז ניט באופן ישר ובגלוי בכל הבריאה כולה; פאראן חפצים וואס ווערן אליין קדושה אדער מצוה, אדער תשמישי קדושה ותשמישי מצוה, אדער למטה מזה, וואס א איד טוט לשם שמים אדער, בכל דרכיך דעהו⁵⁸; און עס זיינען פאראן זאכן וואס זיי זיינען בלויז מכשיר אדער מכשיר דמכשיר, צי נאך ווייטער ביז אז באופן ישר ובאופן גלוי איז ניטא קיין קשר צווישן זיי מיט א אידן און מיט תורה, און נאר וואס דורך א פעולה מיט איין פרט פון דעם מין ווערט אז עלי איז דעם גאנצן מין

בחודש, נאר ווען עס ווערט דערהערט אין דעם גאנצן המשך הומן (אויך לאחר הרי"ח כר) דער בשביל התורה ובשביל ישראל, און דאס איז דורכדעם וואס ב"ד איז מקיים די מ"ע. . לחשב ולידע ולקבוע באי זה יום תחלת כל חדש מחדשי השנה, וואס צוליב דעם דארף דאך ב"ד אויסרעכענען און וויסן די פרטי החשבונות פון מהלך הלבנה כר (און יודעין מקומות הכוכבים ומהלכם כר⁵⁹).

דאס הייסט: נוסף אויף דער פעולה אין דעם זמן פון חדשי השנה דורך דער קביעות וקדוש ר"ח אויך צוליב די מועדות⁶⁰, וואס אין דעם אופן איז דער זמן שבינתיים בלויז ווי א מעין הכשר צו קדושת הזמן פון די מועדות (ווייל בכדי עס זאל זיין ר"ח ומועדי השנה דארף מען האבן (און וויסן) דעם גאנצן המשך הזמן פון דעם חודש וכו') — איז נאך מער: דער עצם חשבון — וואס ב"ד יחשבו וידעו אם יראה היר"ח⁶¹, וואס

הרמב"ם שם ספ"ה, זה שאנו מחשבין בזה"כ כר ואמרין שר"ח יום מלוני ויו"ט ביום מלוני כר וקביעת בני ארץ ישראל אותו הוא שיהי ר"ח או יום טוב. אבל בזה אין המדובר בקידוש (ע"פ רא"י) רק בקביעות ע"פ חשבון. ובסה"מ שם: מפני שביד הגדול שבא"י כבר קבעו זה היום ר"ח או יו"ט ומפני אמרם שזה היום ר"ח או יו"ט יהי ר"ח או יום טוב בין שהיתה פעולתם זאת בחשבון או ברא"י כמו שבא בפירוש אלה מועדי ה' . . כלומר שיאמרו הם שהם מועדות. וראה לשון הרמב"ם שם ה"ז. ואכ"מ. וראה לקמן הערה 54.

53) רמב"ם שם פ"א ה"ז.

54) דהרי פשוט דגם על זה"ז אמרים קדושת מועדות מסורה לב"ד (ל' המכילתא תשא לא, טו) וישראל דקדשינהו לזמנים (ברכות מט, א). וראה השגות הרמב"ן לסה"מ שם בסופו.

55) ראה רש"ם ב"ב שם.

56) ל' הרמב"ם שם ה"ז. וראה מניח שם בתחלתו לדעת הרמב"ם גם החשבון צ"ל באי דוקא.

56) ולהעיר מתגיגה שם: אמרה תורה מנה ימים וקדש חודש מנה ימים וקדש עצרת (דאחשק ול"ז). וראה תודיה אמרה שם.

57) להעיר על יתירה מזו מסה"מ קונטרסים (ח"א רכו, ב) שע"י המשלים כר מדברים גשמיים, מברר ומזכר הנה"א את חלקו בעולם והיינו הדברים הגשמי אשר ע"י משיג אלקות היה רואה בהם ענין האלקי והיינו מה שרואה פרטי הנמשל בהמשל ואיך שהם דבר אחד ממש כר, עייש בארוכה.

58) אבות פ"ב מ"ב.

59) משלי ג, ו.

מאכט ב"ד אן עיבור יאר (ווי דער רמב"ם איז ממשיך בהלכה שלאחז"ל). און ווי דער רמב"ם איז מפרש אין די ווייטערדיקע פרקים אז, "הדברים שהן העיקר שמעברין בשבילן כדי שיהיו השנים שני החמה".⁶⁵

פון פשטות לשון הרמב"ם איז אָבער משמע אז דאָס איז ניט נאָר צוליב מועדות, אָז פסח זאל זיין בזמן האביב (ובפרט אָז דאָס דערמאָנט ער בכלל ניט אין דער הלכה: ער ברענגט נאָר דעם (חלק ה) פסוק, "שמור את חודש האביב"), נאָר דאָס איז אַ דיין אין דער שנה בכלל, אָז עס זאלן זיין שני חמה", נאָר מען לערנט דאָס אָפּ פון "שמור את חודש האביב".⁶⁷

דאָרף מען פאַרשטיין: אַע"פּ אָז דער מחזור, די כללות המשך יט' השנים איז מתאים מיט שני חמה, מצד דעם חודש העיבור וואָס מאַזי מוסיף [און לסוף המחזור (י"ט שנה) גלייכן זיך אויס די שנות הלבנה מיט די שנות החמה ביז אָז "לא ישאר ממנין ימי החמה בכל תשע עשרה שנה חוץ משעה אחת וארבע מאות ושמונים וחמשה חלקים"]⁶⁸,

איז אָבער לפועל יעדער יאר בפ"ע — אַלע שנים — ניט קיין שנת חמה, שס"ה ימים, נאָר (צוועלף חדשי הלבנה —) שני"ד יום", אָדער (דרייצן חדשי הלבנה —) שפ"ג יום".

64 בה"ב שם.

65 פ"ד סה"ד.

66 ראה באריכה לקו"ש חט"ז ס"ע 95 ואילך.

67 ובסה"מ שם בסופו: ואמרו שמור את חודש האביב הורה כי שנתנו ראוי שנשמור בה פרקי השנה, ולכן תהי' שמשית. ובהוצאת קאפח, ולפיכך יהיו שנות חמה".

68 רמב"ם שם פ"ז ה"י. וראה שם ה"א: נמצא במחזור שהוא כזה... והשנים שני החמה.

69 ראה רמב"ם שם ה"ד החשבון בדיוק.

[ע"ד ווי דער אַלטער רבי איז מסביר אין תניא"ם בנוגע לקרבנות, אָז דורך הקרבת בהמה אחת, ה' כל החי עולה לה'. . . וכל הצומח ע"י עשרון סולת אחד בלול בשמן כו", ועד"ז (און נאָכ-מער) בצדקה, וואָס דער "חומש מעלה עמו כל הארבע ידות לה' להיות מכון לשבתו ית"ל].

אין זמן הנ"ל אָבער, באַשטייט די מצות קדוש החודש אין דעם וואָס ב"ד דאָרף, "לחשב ולידע ולקבוע באי זה יום תחלת כל חודש מחדשי השנה" — די מצוה און די פעולה פון אידן (ב"ד) איז אין דעם גאַנצן זמן⁶⁶ החודש באופן ישר.

י"ד. עפ"ז יש לבאר דיוק לשון הרמב"ם בריש הל' קדוש החודש: "והשנים שאנו מחשבין הם שני החמה שנאמר⁶⁷ שמור את חודש האביב". דער פירוש הפשוט בזה איז⁶⁸: בהמשך צו תחלת ההלכה, "חדשי השנה הם חדשי הלבנה", ד.ה. אַ חודש איז ניט אַ צוועלפט חלק פון שנת החמה, נאָר (חדשי) הלבנה, וועלכע באַשטייען פון (לערך) גיין און צוואַנציק מיט אַ האַלבן טעג.

און אויף דעם איז דער רמב"ם ממשיך, אַז אַעפ"כ, וויבאַלד אָז פסח מוז זיין בחודש האביב, און די תקופות השנה ווערן באַשטימט דורך (מהלך ה) חמה, וואָס אַ שנת חמה איז מיט (לערך) עלף טעג לענגער ווי אַ שנת לבנה, רעכנט מען די יאָרן לויטן מהלך החמה, און דערפאַר איז יעדערע צוויי דריי יאָר

60 פל"ד.

61 עפ"ז יש לומר הכוונה בישראל דקדשינה לזמנים במובן הרחב, לא רק ר"ח והימים טובים, אלא לכל המשך הזמן.

62 ראה טז, א.

63 ראה פירוש לרמב"ם שם.

(יום) ⁷³ — ולדוגמא: קטורת וואס, היתה נעשית [און יעדער יאר און אלע יארן] שס"ה מנה . . כנגד ימות החמה" ⁷⁴ — ואע"פ וואס דורך דעם האט מען גע- מווסט דערנאך פודה זיין די שיריים ומו- רידם מקודש לחול" ⁷⁵ — וואס צוליב דעם דארף זיין „מחשבין . . שני חמה" כפשוטו ⁷⁶.

יב. על פי כל הנ"ל איז אויך מובן דער קשר צווישן „פתח בבראשית . . כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" מיט „החודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל" (וכנ"ל) סעיף ג — אז די צוויי ענינים האבן א שייכות צווישן זיך):

דער ענין פון „כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" — כיבוש ארץ ישראל — איז מרמז, ווייזט (אויך)

יא. ע"פ הנ"ל יש לומר: וויבאלד אז די מצוה פון קדוש החודש איז צו מגלה זיין די מטרת בריאת הזמן בשביל התורה ובשביל ישראל, כנ"ל, אז עס ווערט א תורה'דיקע מציאות — איז מובן וואס דער רמב"ם איז מדגיש „והשנים שאנו מחשבין הם שני חמה", ווייל די כוונה איז פועל'ן דורך דער מצוה אין יעדן פרט פון זמן: ניט נאר אין דעם חלק פון זמן פון „חודש" (וואס איז פארבונדן מיט סיבוב הלבנה), נאר אויך אין דעם זמן פון „שנה" (וואס איז פארבונדן מיט סיבוב החמה) — ווארום אין ללבנה שנה כללית ⁷⁷.

ובמילא איז ניט גענוג דאס רעכענען די תקופות כו' לויט מהלך השמש בלויז (צוליב וויסן ווען צו מוסיף זיין א חודש העיבור) בכדי פסח וחודש ניסן זאלן זיין בזמן האביב ⁷⁸ (וואס איז בלויז א פרט ודין אין חדשי השנה), נאר דער זמן פון שנה גופא ודכולה דארף ווערן א תורה'דיקע מציאות מצ"ע (וואס דורך דעם „קומט" ער — דער זמן החמה — למטרת בריאתו). און דאס איז דורך דעם וואס ב"ד רעכענען שני החמה גופא.

וואס דערפאר געפינט מען כמה דינים ומצות התורה וואס זיינען פארבונדן מיט שנת החמה ⁷⁹ (שס"ה

מרו"ל זה). ולהעיר מרש"י (ריב"ז) מכות שם ד"ה שס"ה, שבכל יום מזהירין עליו שלא לעבור. ובתנחומא תצא ב: ושס"ה מצות לית כמנין ימות החמה ובכל יום יום שהחמה זורחת עד שהיא שוקעת צוחת ואומרת לאדם גזרני עליך . . אל תעבור בי כח (הובא ג"כ בסהמ"צ לרמב"ם שם: ואמרו ג"כ על דרך הדרש . . מצות לית מספר ימי השנה כלומר כל יום יום אומר לו לאדם אל תעשה בי עבירה).

73) נוסף על „הרואה חמה בתקופתה . . אומר ברוך עושה בראשית" (ברכות נט, רע"ב) אבל זה אינו בכל שנה אלא, כל כ"ח שנים (ברכות שם. רמב"ם הל' ברכות פ"ה ה"ח).

74) כריתות ו, סע"א. ירושלמי יומא פ"ד, ה"ה. שקלים פ"ד מ"ה. כריתות שם.

76) וכן המוכר בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל כל שנים עשר חודש (משנה ערכין לא, א), ולדעת רבי (שם), ליתן לו שנה ועיבורה, בין בשנה פשוטה בין בשנה מעוברת נתנין לו שנת לבנה ימים שיתירם בשנת (שנת) חמה על שנת לבנה (דהיינו) אחד עשר יום שמהם אנו מעברים את השנה (פרש"י שם) — אבל זהו בענין דרשות.

70) ראב"ע עה"פ כאן.

71) ראה רמב"ם שם פ"ד ה"א.

72) ע"פ הנ"ל יומחק מאמר רבי שמלאי (מכות כג, סע"ב) תרי"ג מצות . . שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה (וברמב"ם בהקדמתו לספר היד בסופה: מצות לית שלש מאות וששים וחמש טימן להם מנין ימי שנת החמה. יתרה מזה בהקדמתו לסהמ"צ, מצות לית שס"ה מספר ימי השנה השמשית" (ואח"כ מוסיף, וזה המספר נזכר . . בסוף גמרא מכות . . כנגד ימות החמה) היינו שזהו פי'

ענינם — תורה) כבראשונה¹¹, און עס וועט ווידער זיין, מחשבי וקובעין חדשים ומעברין שנים . . בארץ ישראל¹² ע"פ הראי' דורך די סנהדרין¹³ וואס מקומם ותוקפם¹⁴ איז — בלשכת הגזית שע"י המזבח¹⁵ שבבית המקדש בארץ ישראל, במהרה בימינו ממש.

(משיחות ש"פ תוריע תשי"ז).

שבת בראשית (התעודות ב) (תשד"מ)

אויף¹⁶ דעם, וכבשוה¹⁷, כיבוש פון (גשמיות ה)עולם, אידן, נעמען זי איין¹⁸ און מאכן דערפון קדושה (ע"ד ארץ ישראל, ארץ הקודש). ד.ה. המשכת הקדושה אין מקום.

און דאס איז דער קשר צום תוכן הענין פון, ההודש הזה לכם¹⁹ — וואס ענינו איז די המשכת הקדושה אין זמן, אז אע"פ וואס, זמן איז א חלק פון דער בריאה ובאופן — אז מען קען עס ניט מאכן ליינגער אדער קירצער, און איז שייך בגדריו — עבר הווה עתיד — בשווה צו אלעמען, מאכן אידן דערפון א זאך (חפצא) פון תורה און מצות; און ניט נאר, חדשי הלבנה²⁰ וואס, ישראל מונין ללבנה²¹ (דערפאר וואס זיי זיינען דומים ללבנה), און וואס איז פארבונדן דירעקט מיט די מועדים, נאר אויך, שני חמה²² וואס זיינען לכאורה פארבונדן מיט אוה"ע וועלכע מונים לחמה²³ — איז אויך דאס מאכן אידן איבער, אז השנים שאנו מחשבים הם שני חמה²⁴; אויך דאס ווערט א אידישער זמן, א אידישער יאר און א פרט אין מצוות התורה, ראשון הוא לכם לחדשי השנה²⁵.

און דורך דער עבודה פון כיבוש הארץ ברוחניות, און אויך, כיבוש הזמן, איז מען ממהר בפועל אז כיבוש איז זאל אויך זיין בגשמיות, בביאת משיח צדקנו, וואס, מקבץ נדחי ישראל²⁶, און דע-מאלט וועט זיין, ואשיבה שופטך (ש)

(81) ישע"י א, כו. וראה לקו"ש ח"ט ע' 105

הערה 74.

(82) רמב"ם הל' קדוה"ט פ"א ה"ח. וראה שם רפ"ה וסוף פ"ה. ובארוכה בסהמ"צ שם. ועפ"י מובן הקשר גם לפשוטו דפרשי' ב.מה טעם פתח כבראשית¹ בנוגע לארץ ישראל, כי גם מצות קדוה"ט, שאין עושין אותו אלא סנהדרין שבא"י (שם רפ"ה) וגם החשבון שלנו הוא רק, לידע יום שקבעו בני ארץ ישראל (שם ספ"ה) מורה שיהי' תמיד בני ארץ ישראל, ולא ימחה אותותי האומה מכל וכלי — ראה סהמ"צ שם. שרית חת"ס יו"ד סרליד. וראה צפ"ע לרמב"ם ספ"ה שם.

(83) ראה רמב"ם שם פ"ה ה"א ד.קביעות ר"ח ע"פ הראי' ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכין בארץ ישראל שנתנה להם הסנהדרין רשות². ועד"ו בסהמ"צ שם. (אבל ראה ה"ג שם. וראה בארוכה השגות הרמב"ן לסהמ"צ שם. ושקט"ס בכ"מ בישוב דעת הרמב"ם. ואכ"מ).

(84) ע"ז ה, סע"ב. וש"נ. רמב"ם הל' סנהדרין פ"ד ה"א יג. ולדעת הרמב"ן (שבהערה הקודמת) בטלו כל הדינים התלוין בב"ד הגדול³.

(85) ירושלמי מכות פ"ב ה"ז. מכילתא ס"פ יתרו (ר"פ משפטים). משפטים כא, יד. פרשי' ר"פ משפטים. וראה תרי"ש שם וש"נ.

(77) ראה לקו"ש ח"י ע' 2 ואילך. ח"כ ע' 2 ואילך. וש"נ.

(78) בראשית א, כה.

(79) סוכה כט, א. ב"ר פ"ז, ג.

(80) רמב"ם הל' מלכים רפ"א ובסוף הפרק שם.

(*) בהוצאת קאפח: ולא ישרש את שארית האור מה לגמרי.

בא ב

לויט מסקנת הגמרא אין נדרים (און אזוי איז אויך משמע פון רמב"ם¹⁰) איז, שה לבית אבות לאו דאורייתא, ד.ה. אז מן התורה איז ניטא קיין דין מינוי אויף א קטני¹¹ (און דאס ממנה זיין א בן קטן אויף א קרבן פסח¹² איז בלויז מד-רבנן).

ב. אין חידושי ר' חיים הלוי (אויפן רמב"ם¹³) איז מבואר, אז, הא דשה לבית אבות לאו דאורייתא הוא (רק) לענין חיובא¹⁴ (אז סאיז ניטא קיין חיוב אויפן אב צו מקריב זיין פסח על הקטנים), אבער, לענין עיקר דין מינוי אתרבו גם קטנים מקרא דשה לבית דהאב יכול

א. אין הלכות קרבן פסח¹⁵ פסק'נט דער רמב"ם, אז אע"פ וואס א קטן שהגדיל בין פסח ראשון לפסח שני איז חייב בפסח שני

— ווייל די הלכה איז כדעת רבי אז פסח שני איז, רגל בפני עצמו¹⁶ (און דעריבער קען דער חיוב פון פסח שני חל זיין אפילו אויף איינעם וואס איז ניט געווען מחוייב אין פסח ראשון)¹⁷ —

פונדעסטוועגן, אם שחטו עליו בראשון פטור¹⁸.

איז ידועה די תמי' בזה (ווי עס פרעגט דער כסף משנה¹⁹): אטו קטן בר חיובא ופטורא הוא²⁰ — איז ווי קען די שחיטה עליו בראשון (ווען ער איז ניט געווען א בר חיוב) פטור'ן אים בפסח שני?

דער כסף משנה ברענגט דעם תירוץ פון ר"י קורקוס²¹: כיון דרחמנא רביי לקטן שישחטו עליו וממנין אותו [ווי מ'לערנט' עס אפ פון דעם פסוק²², שה לבית²³ — מלמד שאדם מביא ושוחט על ידי בנו ובתו הקטנים²⁴] — נפטר הוא בכך מן השני.

פרעגט דערויף דער מנחת חינוך²⁵:

(1) פ"ה ה"ז.

(2) פסחים זג, א. רמב"ם שם הא (ואילך).

(3) ראה צפע"ה ה' תרומות פ"ב הי"ב (מג, ג) דמקורו דהרמב"ם הוא מירושלמי פסחים פ"ה ה"א. ע"ש. וכי ברדב"ז לירושלמי שם (ובקרנן העדה לפני משה פירשו דברי הירושלמי בא"רא).

(4) על אתר. וכן הקשה בטורי אבן (אבני מילואים) לריה כח, א. ועוד.

(5) ועד"ז ת"י בקרית ספר (להמבי"ט) על אתר.

(6) פסחים פח, א. וראה לקמן הערה 12.

(7) פרשתנו יב, ג.

(8) מצוה ה סק"ב (קרוב לסופו).

(9) לו, א.

(10) מ"ש ב'הל' ק"פ (פ"ב הי"ח) — דנגדולים צ"ל מדעתו (ואי ס"ל שה לבית אבות דאורייתא — יביא אדם פסח על חבריו שלא מדעתו, כנגדנים שם) — כ"כ במניח שם (ועוד) בדעת הרמב"ם.

אבל להעיר שלדעת כמה (קהלת יעקב (אלגזי), הובא ביד דוד לפסחים שם. ועוד) פסק הרמב"ם דשה לבית אבות דאורייתא (וכידועה השקרא אס יש בזה סוגיות מתחלפות — ראה תוס' גיטין כה, א. רמב"ן וריטב"א שם. שטמ"ק נדרים שם. וראה ג"כ תוס' גיטין סד, ב. קידושין מב, א. ועוד. ואכ"מ).

אבל ראה לקמן בפנים (סעיף ג ואילך) שאדה"ז (דבטח לא פליג על הרמב"ם) פסק להלכה כדעת התוס' (פסחים פח, א. שם פט, סע"א) דשה לבית אבות לאו דאורייתא.

(11) ראה תוס', ר"ן, ותוס' הרא"ש נדרים שם. שטמ"ק שם. תרד"ה שה פסחים פח, א. וראה לקמן הערה 21.

(12) ראה סוכה מב, ב ובפרש"י שם. רמב"ם ה'ל' ק"פ פ"ב ה"ד.

(13) להל' ק"פ פ"ה ה"ז.

(*) וראה שם השקרא במ"ש הרמב"ם ה'ל' ק"פ פ"ב ה"ד ובכסף משנה שם. ואכ"מ.